

פרורים

- לתחילת חומש בראשית:** בפרשת בראשית יש המסיימים את העליה, את "חמישי", בפס' "אז הוחל לקרוא בשם ה' (ד', כ"ו), ויש שאינם מסיימים בו (אלא ב"ואחות תובל קין נעמה" – ד', כ"ב). החלוקה השונה נובעת מהסברים שונים לפסוק. המסיימים בפסוק זה - כהבנה שהפס' הוא במשמעות חיובית, אז החלו לקרוא בשם ה'. אלו שאינם מסיימים בו - כהסבר שהפס' הוא במשמעות שלילית (רש"י על פי חז"ל: אז הוחל – לשון חולין. לקרוא – את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשות עבודה זרה ולקרותן אלוהות). ואין מסיימים אלא בדבר טוב.
- לתחילת חומש שמות:** ידוע שבמצרים עם ישראל התרבה מאד, ושהנשים הישראליות ילדו שישה בכרס אחד (רש"י שמות א', ז').¹ אמנם, מה הכוונה שישה בכרס אחד? אין הכוונה שישה – שישה בלידה אחת,² כפי שנוטים לחשוב, אלא הכוונה שכל אשה ילדה בסך הכל שישה ילדים.³ כך מוכח מהגמרא בסוף ברכות (ס"ג: -סד.) שמחשבת את ששים ושנים הבנים שהיו בבית עובד אדום הגתני, שהתברכו בהם בזכות שארחו את ארון ה': שמונה בנים עד "פעלתי השמיני", ועוד חמישים וארבע הבנים שנולדו על ידי החמות ושמונה כלותיה שילדו ששה בנים כל אחת, "ששה ששה בכרס אחד". משמע שהביטוי "ששה בכרס אחד" מבטא את מספר הילדים שנולדו לאשה סך הכל.
- הגמרא מתחילה תמיד בדף ב' ולא בדף א'.** מדוע? אומר הקוצקער: כמה שלומדים, עוד לא מגיעים אפילו ל-א'. תמיד יש עוד הרבה מה ללמוד. כך בדרוש. בפשט, האמת היא שזה ככה בגלל הגויים, המדפיסים. הם לקחו כסף גם על השער, ולכן קראו לשער דף א'. השער הוא, אם כן, בעצם דף א'.

חלוקת הדפים היא על פי המדפיסים הגויים. גם את חלוקת הפרקים בתנ"ך הגויים עשו, ויש בחלוקתם הרבה דברים מוטעים. למשל, את "ויכולו" הם שמו בבראשית פרק ב', בנפרד מפרק א'. הם לא יכלו להבין שגם שביטה ממלאכה זה חלק מהבריאה, שהעולם היה חסר מנוחה. אמנם, העובדה שאת החלוקה עשו הגויים, לא צריכה להפריע לנו. העיקר זה התוכן.
- תיקו –** כשהגמרא שואלת שאלה, ומסיימת בתיקו, זה לא רק שאין תשובה לשאלה, אלא הגמרא בעצם מכריעה ששאלה זו נשאלת בספק. לכן רב האי גאון אומר שכשיש תיקו - יחלוקו, ישבע ויטול מחצה! אך תוספות (בי"ק ס"ב) חולקים על כך, ואומרים שכשיש תיקו – ספקא דממונא לקולא, והמוציא מחבירו עליו הראיה.

כשיש מחלוקת בין הבבלי והירושלמי – הלכה כבבלי. אם הבבלי נשאר בספק – הלכה כירושלמי. יש אחרונים שאומרים שאם הבבלי מסיים ב"תיקו", אין הלכה כירושלמי, כי במקרה כזה יש הכרעה בבבלי, הכרעה שהדבר ישאר בספק. (יש"ש, מהרש"א)

מה פירוש המילה תיקו? תעמוד, השאלה פה תעמוד בספק. בדרך הדרוש אומרים: ראשי תיבות – יתשי יתרץ קושיות ואיבעיות'. לא יאליהו הנביא יתרץ קושיות ואיבעיות', אלא – תישבי. "לא בשמים היא". ההכרעה לא תוכרע בדרך הנבואה, אלא בדרך החכמה, לא אליהו הנביא, אלא אליהו התלמיד חכם שיגיע מהמקום שנקרא תשב, תישבי.

1. כך מופיע בשמות רבה א', ז'. ושם ישנה גם דעה שכל אחת ילדה שנים עשר בכרס אחד!

2. ולדעה הני"ל שנים עשר בלידה אחת!

3. ולדעה הני"ל ילדה כל אשה סך הכל שנים עשר ילדים!

כעין זה מסבירים גם שיהא מונח עד שיבוא אליהו' – עד להכרעה שיכלית, לא הכרעה נבואית.

• את מראי המקומות שבצידי הגמרא - **מסורת הש"ס, ועין משפט נר מצוה**, כתב הרב יהושע בועז, בעל השלטי גיבורים. בסוגריים מרובעות מופיעים הרבה תוספות על מסורת הש"ס, ועל העין משפט, שאותם הוסיפו מאוחר יותר. [הוסיף אותם ר' ישעיהו פיק מברלין]. בעל השלטי"ג היה למדן גדול. איך יתכן ש"שכח" כל כך הרבה מקורות? אלא שהתוספות שבסוגריים מרובעות הם בד"כ מקבילות שבהם יש בגמרא או בפסוקים אותם מילים, ולכאורה זה מקביל, אך ב"לומדיש" זה לא אותו דבר, ולכן בעל השלטי"ג לא ציין מקורות אלו.

• לא צריכים "להיבהל" מכך שיש הרבה **חילופי גירסאות** בגמרא וכד'. חילופי הגירסאות נובעים מכך שהדברים עברו בעל פה.

• כאשר רוצים **לתקן בספרים**, אין לתקן על לידי מחיקת הגירסה הישנה ממש, אלא להשאיר את הגירסה המקובלת, ולהעיר את התיקון בצד. במהדורה החדשה של הרמב"ם, המכונה רמב"ם פרנקל, לא טוב עשו ששינו את הרמב"ם המקובל מדורות. הם טוענים שהם תיקנו על פי מה שמצאו בכתבי יד, אולם הם היו צריכים להשאיר את הגירסה המצויה, ולהעיר את תיקוניהם בצד. הם עשו מפעל כביר, זה דבר טוב מאד, אבל היו צריכים לציין את השינויים בצד, ולא לשנות ברמב"ם עצמו. הרב ש"ך לא הסכים לתת להם הסכמה בשל כך. גם אני דיברתי עם המערכת והערתי להם על כך. החזון איש התבטא, "איני נוטה אחר כתבי יד, הטעויות שם מרובות". לי לא מפריע שיביאו כתבי יד, גרסאות, אבל להעיר בצד, ולא לשנות בטקסט עצמו.

• **מה ההבדל בין אשכנזים לספרים?** רב אחד אמר שההבדל הוא רק במנגינות. זה ודאי לא נכון. יש רב גדול אחד שאומר, שההבדל הוא רק במנהגים. זה גם לא נכון. ההבדל הוא באלפי או רבבות הלכות. המחלוקת בהלכות אלו נובעת משיטות לימוד שונות: השולחן ערוך פסק כמו הרוב מבין הרמב"ם, הרי"ף והרא"ש. כך שבדרך כלל הפסיקה היתה כמו הרמב"ם והרי"ף שהלכו בדרך כלל יחד. (השולחן ערוך הרבה מעתיק את לשון הרמב"ם אם כי לא כסומא בארובה. כשהיה לו הערות קטנות בהלכה או בסגנון - הוא שינה. אף כשפסק כרמב"ם, קצת שינה.) שיטת הלימוד של הרמב"ם היא כמה שיותר להצמד לפשט. (הרמב"ם הוא אפילו יותר פשטן מרש"י. הוא לא חשש מחידושים. רש"י כן חשש.) הוא לא מפחד מחידושים הלכתיים, ונצמד לפשט הפשוט ביותר שאפשרי בסוגיה, אף ב"מחיר" חידוש הלכתי. (לכן הרמב"ם ובית מדרשו פסקו הרבה כמו הירושלמי. גם בירושלמי יש סוגיות יותר פשוטות, אך יותר מחודשות.) לעומת זאת, הרמ"א פסק כחכמי אשכנז - תוספות, רא"ש, מרדכי ששיטת הלימוד שלהם היא הפוכה. הם חששו מחידושים, ולעומת זאת לא התעקשו להצמד לפשט בסוגיה. היו מוכנים "לעקם" קצת את הפשט, כדי להמנע מחידוש הלכתי מרחיק לכת. (הבית יוסף היה זקן, בן שמונים בערך, כשחיבר את השולחן ערוך, כאן באזור, בכפר קטן - ביריה. הרמ"א היה באותה תקופה. רב צעיר, בקרקוב שבפולין.) הרמב"ם הלך על פי ההגיון, זה קשור לכך שהוא היה גם פילוסוף. התוספות הולכים לפי "מה שכתוב - כתוב". אם כן, ההבדלים ההלכתיים נובעים משיטות לימוד שונות, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. (הגר"א, אף שהיה אשכנזי, ובדרך הטבע היה צריך ללכת עם הרמ"א, במקומות שהשולחן ערוך פסק כרמב"ם, והרמב"ם היה נראה לגר"א פשוט יותר - הוא פסק כרמב"ם, כשו"ע.)

גם כיום ניתן לראות הבדלים בדרך הלימוד בין האשכנזים לספרדים: הרב עובדיה יוסף (שהוא אדם גדול), אצלו יש משקל גדול בפסיקה, לכמות של המחברים. המושכל פחות תופס, אלא הכמות. הוא מביא בתשובותיו, הרבה מאד ספרים. (הוא מביא גם את הספר שלי כמה פעמים.) כך אצלו ואצל פוסקים

ספרדים אחרים – משקל רב לכמות. לעומת זאת, בפסיקה האשכנזית, אתה לא מתחשב בכמות, אלא מפצל כל ענין וענין, יותר עמוק, יותר למדני.

אגב, הבן איש חי, ניסה לקרב את הפסיקה האשכנזית והספרדית זה לזה, עד כמה שניתן. וזו הסיבה שדוקא אשכנזים הם שהדפיסו את ספריו בירושלים.

- ההבדל בשיטת הלימוד אצל אשכנזים ואצל ספרדים, הביאה לכך שיש "רש"י ספרדי", ו"רש"י אשכנזי". מה פירושו? רש"י כתב את פירושו על קונטרס. איך חיבורו הגיע לעם ישראל במקומות השונים? בימיו לא היה אפשר להפיץ את החיבור בדפוס או בפקס או במחשב (העובדה שאפשר כיום להעביר חומר כתוב ברגע אחד מפה לשם בפקס או במחשב זה בגדר "נס"...). אלא פשוט העתיקו את הקונטרס שכתב רש"י, ועוד אנשים העתיקו, ועוד, וכך זה התגלגל.⁴ חוקר חרדי, שחקר את הקונטרסים השונים שבהם מועתק פירוש רש"י, מצא, שהצורה שבה רש"י הועתק בספרד, שונה מהצורה שבה רש"י הועתק באשכנז. דרכי הלימוד השונות גרמו לכך, שהעתיקו את רש"י בצורה שונה, בהתאם ללימודם. אותו חוקר רצה לפרסם את ההעתיקים השונים של רש"י, תחת הכותרות "רש"י אשכנזי", ו"רש"י ספרדי". אני מנעתי אותו מכך. אמרתי לו שהוא יכול לפרסם את ההבדלים, אך לא יפרסם זאת בכותרות כאלו, שיגרמו להפיכת התורה לשתי תורות.
- "מבעה זה אדם", כך אומר רב בבבא קמא ג', וקי"ל כרב (ר"ח שם). הרב ירוחם ממיר היה מעורר על כך שהאדם נקרא מבעה. מהותו של האדם היא לבקש, לצעוק, לשאוג, כל הזמן לשאוף ליותר, לשאוף, לבקש, להכיר את חסרונותיו, ולשאוף ליותר. צריך שאיפות גדולות בתורה, ביראת שמיים, במעשים טובים. לא להסתפק במה שיש לנו. זה האדם המבעה. בהמה לא מבקשת, היא רק אוכלת. האדם מבקש. (כמו כן, בהמה מורידה את הראש לאוכל. אנתנו מעלים את האוכל לאדם.)
- כיון שהאדם צריך כל הזמן לשאוף למעלה, לכן נאמר למשה רבינו, כשביקש להיכנס לארץ, "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה." ודורשים חז"ל (סוטה י"ג): "ברב בישר (שאמר) לאנשי קורח ירב לכם בני לוי" - ברב בישרוהו". ולכאורה אינו מובן, הרי משה צדק באומרם להם ירב לכם בני לוי, ומדוע הוא נענש על כך? אלא ששאיפתם לרוחניות, לכהונה, לעליה בקודש, היתה שאיפה טובה, ומשה לא היה צריך להשתיק את שאיפתם, אלא לנתב את שאיפתם לנתיבים חיוביים. (וצדיקים הקב"ה מדקדק עימם כחוט השערה).⁵

4. כדוגמה להתנהלות זו ראה בשו"ת הרא"ש (כלל נ"א סימן ב') על "תלמיד אחד בא לכאן לעיר טוליטולה ללמוד לפני אדוני אבי (הרא"ש), והעתיק התוספות שחיבר אדוני אבי (התוספות רא"ש), אחי"כ יצא מכאן לשוב לארצו..." ואחר כך בא תלמיד אחד ממירוקא, והעיד שפגש את אותו תלמיד, שסיפר לו שבא מטוליטולה, ושלמד לפני הרא"ש, והראה לו תוספות הרא"ש שהעתיק, וסיפר שאחר ימים אותו תלמיד נפטר, והתיר הרא"ש אשת אותו תלמיד ע"פ עדות זו.

5. הרב מייטליס הסביר הסבר דומה, אך לפי הסברו אכן משה לא חטא כלל בדבריו לאנשי קורח, אלא, להיפך, הקב"ה אומר לו: כשם שאתה הגבלת, ובצדק, את אנשי קורח, שלא יקפצו למדרגות גבוהות מידי בשבילהם, כך אתה, אל תנסה לקפוץ ממדרגות ולהגיע לארץ ישראל אף שנגזר עליך שלא תיכנס.

• יותר משהאדם צריך להכיר את חסרונותיו, האדם צריך להכיר את מעלותיו, כשרונותיו. בבא בתרא ט"ז: "אמר רבי יוחנן: תמש עבירות עבר אותו רשע (עשו) באותו היום: בא על נערה מאורסה, והרג את הנפש, וכפר בעיקר, וכפר בתחיית המתים, ושט את הבכורה." העובדה שעשו ויתר על הבכורה, נשמעת דבר פעוט, לעומת הדברים החמורים שהוא מואשם בהם. זה כמו לומר שאדם רצח, בא על נערה מאורסה, ודיבר באמצע חזרת השי"ץ... איך אפשר להשוות?! ועוד קשה, למה דוקא עבירה זו מוזכרת בפסוקים, "ויבז עשו את הבכורה", למה לא שאר העבירות, החמורות יותר? נראה לבאר, שעבירה זו, "ויבז", היא שהובילה לשאר העבירות החמורות. "ויבז עשו את הבכורה", הוא לא הכיר במעלתו, עד שהרשה לעצמו לחטוא. אם עשו היה יודע, שהבכורה שיש לו, זה לא סתם שהוא מקבל פי שתיים, אם היה יודע שיש לו מעלה גדולה, לא היה חוטא...

• **שילוח הקן** – בפשטות שילוח הקן זה מעשה של רחמנות. לכן הרמב"ם מחבר בין שילוח הקן ובין אותו ואת בנו. הלכות תפילה ט', ד': 'מי שאמר בתחנונים: מי שריחם על קן ציפור שלא ליקח האם על הבנים, או שלא לשחוט אותו ואת בנו כיום אחד, ירחם עלינו... משתקין אותו...'. ומה הרחמים בכך? הרמב"ם מסביר שהרחמים הם, לא לנצל את רחמנות האם על בניה בשביל לתפוס אותה, ולכן לא לתפוס אותה, אלא רק את בניה. "לא אסרה תורה אלא לצוד אותה והיא אינה יכולה לפרוח, בשביל הבנים שהיא מרפפת עליהן, שלא ילקחו" (שחיטה י"ג ז').

הגר"א אומר ששילוח הקן זה לא מעשה רחמנות כלפי הציפור, אלא דוקא מעשה של אכזריות כלפי הציפור! הגר"א במשלי ל', י"ז, על הפסוק "עין תלעג לאב, ותבז ליקחת אם, יקרוה עורבי נחל, ויאכלוה בני נשר" – אומר הגר"א: "עין תלעג לאב – זו כיבוד אב, ותבז ליקחת אם – הוא לא תקח האם על הבנים, יקרוה עורבי נחל – שהם אכזרים, יאכלוה בני נשר – שהם רחמנים... והענין כי הקב"ה נתן לנו ב' מצוות: כיבוד אב ושילוח הקן, ובשניהם כתיב למען ייטב והארכת ימים, ומצוות כיבוד אב"א הוא רחמים גדולים וחסד גדול... ומצוות שילוח הקן הוא אכזריות גדולה כמ"ש בזהר..."⁶

אומר הגר"א: שתי המצוות שעליהם נאמר "למען תאריכון ימידך": כיבוד אב"א – רחמנות, שילוח הקן – אכזריות! ועל פי הגר"א, מה שאמרו במשנה בברכות, "האומר על קן ציפור יגיעו רחמך – משתקין אותו", מתפרש יותר בפשטות – משתקין אותו כי קן ציפור זה לא ענין של רחמים, אלא אכזריות.⁷ ועל פי הגר"א נראה, שלכן בשכר שילוח הקן "יאריכון ימידך", מגיע לאדם שכר גדול על כך שהוא עושה את ציווי ה', על אף שהמעשה מכריחו לנהוג באכזריות.⁸

6. ועל ידי שמתנהגים באכזריות כלפי הציפורים, ומפרידים האם מהבנים, מעוררים את רחמיו של הקב"ה, על כך שהשכינה מופרדת מעם ישראל, ומקרבים בכך את קץ הגלות.

7. הרב מייטליס ביאר בשם הרב צבי יהודה: האומר על קן ציפור יגיעו רחמך - משתקין אותו, כי בתפילה צריך לומר דברים מדוייקים. בשיעור אפשר לומר כל מיני סברות, אך בתפילה - דברים מוחלטים. ואי אפשר לומר שקן ציפור זה ענין של רחמים, כי יש אומרים, כאמור, שזה ענין של אכזריות.

8. ועל פי הנאמר בהערה 6, יש לבאר שהגעה לקץ הגלות – כמוה כהארכת ימים. ומי שעורר את רחמיו של הקב"ה על כך, ראוי לזכות להארכת ימים.

- "בראשונה היו אומרים, שלש נשים יוצאות... האומרת טמאה אני לך... תזרו לומר שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה, האומרת טמאה אני לך – תביא ראייה לדבריה..." (המשנה בנדרים צ.) - אשה שמתודה בפני בעלה, "טמאה אני לך", זינתי או כד', היינו חושבים לכאורה שהאשה תהיה נאמנת, ואסורה על בעלה. אמנם, ההלכה היא שהיא אינה נאמנת, שמא ממציאה זאת כדי לצאת מבעלה. בירושלמי כתוב שחבר יחמיר על עצמו, אך הרמב"ם לא מביא זאת, ולכן ההלכה לכתחילה מותרת לבעלה, ולכתחילה לא יאמין לדבריה.
- לכאורה חושבים, שחשש זה, שהאשה ממציאה את הסיפור, כדי לצאת מבעלה, הוא לא חשש רציני. אולם, אנחנו ראינו בעינינו בבית הדין, שזה קורה, שנשים שרוצות לצאת מבעליהן, מנסות לפסול את עצמן, וממציאות כל מיני סיפורים.
- וכן הדין גם לגבי אשה שמתודה בפני בעלה, שבעצם היא כבר נשאה לאדם אחר, עוד לפני שהתחתנה עם הבעל הנוכחי. אף אם נראה שהיא דוברת אמת – אינה נאמנת. וכך מופיע בקידושין י"ב: ⁹, ואכן היה לנו מקרה כזה בבית הדין, והקלנו.
- בבתי הדין משתדלים כיום להתחמק מ**שבועות**, כמעט ולא משיעים. לנו יצא בבית הדין להשביע רק פעם, פעמיים. היה מקרה שאחד תבע את תבירו. הוא הזמין את חברו לאכול אצלו. לפני שתבירו בא היה על השולחן שעון זהב, ואחרי שתבירו הלך, השעון נעלם. המארח טען שתבירו אשם ותבע אותו. ואילו האורח טוען: מה פתאום? חס וחלילה! אני תברך! בלית ברירה השבענו אותו שבועת היסת.
- שאלה גדולה מה עושים כשיש למישהו מזכרת מסבא וסבתא, טבעת קידושין, או כד' (**דבר בעל ערך סנטימנטלי**), דבר ששווה עבורו, הרבה יותר מאשר הערך בשוק. כיצד מחייבים מזיק שהזיק לו לדבר זה? האם הולכים לפי הערך בשוק או לפי הערך עבור הניזק. רוב הפוסקים סוברים שהולכים לפי הערך בשוק.
- מותר להיות **עורך דין** רק על ענינים פליליים, כיון שבענינים פליליים, אכן טוב שהמדינה תקבע עונשים. [בהזדמנויות אחרות הרב אמר זאת בשם הרב צבי פסח פראנק.] יש דברים שבהם התורה לא קובעת עונשים. התורה קובעת תשלומים לגנב, אך לא עונש. לאונס התורה קובעת "לא יוכל שלחה", אך לא קובעת עונש. לכן טוב שהמדינה תקבע עונשים פליליים, על פי הצורך.
- אולם, על עניני ממונות, אסור, באיסור גמור, להיות עורך דין, או שופט. פסיקה ממונית, שמחייבת את זה ומזכה את זה, שלא על פי דין תורה, זה בעצם גזל. אני מכיר הרבה עורכי דין, אני יודע שיש יצר הרע בענין הזה...
- **טהרת כהנים** – כהנים, צריכים לשמור על טהרתם. מעיקר הדין, לבתי חולים הם יכולים להיכנס, בגלל שיש חוקת חיים, אך טוב שלא יכנסו כי שכית שם מות.¹⁰
- **פדיון הבן** - יש כאן, בחיפה, מישהו שעלה לארץ, חזר בתשובה, וכשעמד על דעתו והבין שהוא מעולם לא נפדה, עשה לעצמו פדיון הבן. מאוחר יותר התברר שהוא בעצם כהן! הוא כלל לא ידע. מישהו אחר מחיפה, שהוא כהן, אימץ ילד קטן. כשהילד הגיע לגיל בר מצוה, הילד פדה את עצמו, ונתן את הכסף לאביו המאמץ!¹¹

9. יהודית דביתהו דרי חייא, דהוית לה צער לידה, אמרה ליה: אמרה לי אם – קיבל ביך אבוק קידושי כי זותרת. אמר לה: לאו כל כמינה דאימך דאסרת לך עילואי

10. ראה עוד בענין טהרת כהנים בשיעור לפרשת פרה

- "עשרה ייחוסין עלו מבבל..." בעליית עזרא (קידושין פרק רביעי). אחרי המילה "ייחוסין" – היינו מצפים לראות ברשימה קבוצות עם "ייחוס", אך מי מופיע ברשימה? חללי גירי, חרורי, ממזירי, נתיני, שתוקי ואסופי. איזה מין "ייחוס" יש להם? אולם, כיון שהם עולים מבבל לארץ ישראל – כל מי שעולה לארץ ישראל, יש לו ייחוס! הוא מיוחס!
- מצוה הבאה בעבירה – תוסי' מחדשים, שמצוה הבאה בעבירה, זה לא רק דין דרבנן, אלא דין דאורייתא. זה חידוש עצום של תוספות. הם אומרים זאת בסוכה ל. ד"ה "משום" וז"ל: "דאף על גב דקרא גבי קרבן כתיב, הוא הדין בכל מצות דהוי דאורייתא, כדמוכח בריש הגוזל קמא (בי"ק צ"ד). גבי הרי שגול סאה של חיטין וטחנה ואפאה והפריש ממנה חכה דאין זה מברך אלא מנאץ".
ולכן לפי תוספות, על מאכל גזול, לא רק שלא יברך ברכה מדרבנן, אלא אף לא יברך ברכת הגזון, אף שחובתה מדאורייתא, כיון שאתי דין מצוה הבאה בעבירה מדאורייתא, ודחי ברכת המזון דאורייתא. (תוסי' לשיטתם שעל מאכל גזול לא יברך כיון שהוא מנאץ, וכפי שמבאר הכס"מ ברמב"ם, לעומת שיטת הרא"ש והראב"ד שעל מאכל גזול יברך, אך ברכתו היא ניאוף).
- עוד מחדשים תוספות הני"ל, שדין מצוה הבאה בעבירה חל דוקא אם העבירה גורמת למצוה. ולכן לשיטתם, דוקא לולב גזול פסול משום מצוה הבאה בעבירה. לולב של עבודה זרה, לעומת זאת, פסול משום דכתותי מכתת שיעוריה. ואופרים תוספות שהגרסה שגורסת שאתרוג של ע"ז פסול משום מצוה הבאה בעבירה, היא גירסה משובשת. ואמנם רבינו חננאל (סוכה לה.) כן גרס שאתרוג של ע"ז פסול משום מצוה הבאה בעבירה, וכן הרמב"ם בצירוש המשניות (ריש פרק שלישי בסוכה) אומר שלולב של ע"ז פסול משום מצוה הבאה בעבירה. ולכן לשיטתם צריך לומר, שמצוה הבאה בעבירה זה לא רק אם העבירה גורמת למצוה.
- אגב, המושג "מצוה הבאה בעבירה" מופיע גם בברכות מ"ז. גבי ר' אליעזר ששחרר את עבדו בשביל תפילה במנין (ואומרת הגמרא שם שהותר לו לעשות כן מפני שזה לצורך מצוה דרבים). אולם שם אין הכוונה "מצוה הבאה בעבירה" ממש, אלא שם הכוונה רק שאסור לעשות עבירה בשביל מצוה.
- הנתיות אומר שאם אדם עשה איסור דרבנן בשוגג - הוא כלל לא עשה עבירה, לא צריך כפרה. הוא אומר זאת ביחס לדברי השולחן ערוך, חו"מ רל"ד. שם מופיע הדין שאם אחד קנה מתבירו אוכל, ואכל, ואחר כך התברר שהאוכל לא היה כשר, הוא לא צריך לשלם על מאכל זה! אמנם, באיסור דרבנן, כן צריך לשלם על המאכל. ומבאר זאת הנתיות, כיון שבאיסור דרבנן בשוגג, כלל לא עשה עבירה, לא צריך כפרה. זה לשון הנתיות (ס"ק ג'): "ויאפשר דאף דבאיסורי תורה, אפילו אוכלן בשוגג, צריך כפרה ותשובה להגין על היסורין, מכל מקום באיסור דרבנן - אין צריך שום כפרה, וכאילו לא עבר דמי... ודאי דאינו נענש כלל על השוגג באיסור דרבנן, והרי הוא לאאוכל כאילו אכל כשירה!" ומסבירים שכוונת הנתיות היא, שאיסורי תורה הם איסורי חפצא, ולכן אף אם אכל בשוגג, סוף סוף אכל איסור, ואיסורי דרבנן הם איסורי גברא, ואם האדם לא נתכוון לעבור איסור, אין לו כלל עבירה. ונראה להביא לכך רמז מהגמרא בריש סוכה: "סוכה דאורייתא - תני פסולה, מבוי דרבנן - תני תקנתא".
ולכאורה קשה על הנתיות מדברי הרמב"ם (ברכות א', י"ט): "כל האוכל דבר האסור בין בזדון בין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף." ומשמע שאף אם אכל איסור דרבנן בשוגג, אינו מברך עליו. ומדוע לא? והרי זה כאילו כלל לא עבר עבירה!

11. ראה עוד בדברי ההספד של הרב מייטליס, באזכרה לרב רוזנטל, בענין דאגתו של הרב רוזנטל לענין זה של פדיון בכורות.

ואפשר לתרץ לדעת הנתיבות: ברכות שאני. לענין ברכות, ולא ראוי לברך, אף לא במצב כזה. יש עוד כמה ענינים שבהם אומרים תירוץ זה, שברכות שאני. מי שאוכל מאכל גזול ומברך עליו הרי זה מנאף את ה' (ב"ק ד.ד.). ולענין זה אין אומרים ששינוי מועיל, אלא אף שנקנה בשינוי, הרי ברכתו מנאף את ה'! תירוץ זה מופיע בתוספות בשלושה מקומות: בב"ק ס"ז. ("לענין ברכה להזכיר שם שמים עליו ראוי להחמיר יותר"), בגיטין נ"ה. ("לענין ברכה ראוי להחמיר יותר"), ובסוכה ל. ("ישאני ברכה דאיכא נמי הזכרה לשם שמים").

- היום אנחנו לא לובשים תכלת, בגלל שאיננו יודעים מה החילוון, איפה החילוון. אור החיים מצא לזה גם רמז בפס' "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם, ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת". הציצית לדרתם, התכלת לא לדורותם.¹² חסידי רדזין לובשים תכלת, בעקבות האדמו"ר מרדזין, שאמר שמצא את מקור התכלת. חשבתי לעצמי פעם, אם יש גדול שבדק ואומר שמצא את התכלת, למה לא ללבוש? וקראתי את ספרו של הראדזינר על התכלת, אך ראיתי שזה לא רציני. הם לא הצליחו להפיק את הצבע מהחילוון, אלא רק יחד עם דברים אחרים. היום לא לובשים תכלת. אין רב שאומר ללבוש. אולי חסידי רדזין, וברסלב לובשים ש. יש שלובשים, לא את התכלת של הרדזין, אלא זיהוי אחר, שמתבסס, בין השאר, על מחקרו של הרב הרצוג.
- גם הרב הרצוג לא לבש תכלת. אני הייתי אצל הרב הרצוג. כל יום שישי היינו הולכים אליו¹³, הוא לא לבש תכלת. אתה לובש? אני לא לובש. לא צריך...

- כיום, במקום שיש **בשר לא כשר**, מכנים זאת "טרפות", "טרף". רוצים להתבטא בעדינות, אבל האמת היא שזה לא טרפה, זה "נבלה". כי זה כלל לא שחוט בשחיטה כשרה. טרפה זה שחוט, רק אסור באכילה. אם זה כלל לא שחוט, זה נבלה. נבלה חמור מטרפה. טרפה מצילה מטומאה, נבלה, לעומת זאת, טמאה. בדומה לכך, **אשת איש שזנתה**, אנשים אומרים שהיא "בגדה", אך המילה הנכונה היא שהיא "זינתה". (הבעיה היא לא הבגידה. הרי גם אם בעלה יסכים, חלילה, היא נאסרת לבעלה, כמוכן.) צדיקים, שומרים על טהרת הלשון...

- מותר ל**שדך** זוגות "חילוניים", אף אם לא ישמרו טהרת המשפחה, ואין בכך בעיה של "לפני עיור לא תתן מכשול", כיון שלצערינו גם בלי חתונה הם חיים ביחד...¹⁴ (אתם שקועים בישיבה, אולי לא מודעים לזה, אבל אני הייתי דיין שנים רבות, אני מכיר את המציאות...) הם לא מחכים לשידוך, לחתונה. פעם זה לא היה כך! פעם, אני זוכר היטב, גם אלו שלא שמרו תורה ומצוות במלואם, ידעו שאי אפשר בלי חתונה! אבל היום...
- הנציב מוולוז'ין, במשיב דבר (ב', ל"ב), התיר להתעסק בשדכנות לאנשים כאלו דוקא בשכר, כיון שאם עושה זאת בשכר – הוא עושה זאת לצורך עצמו ולא לצרכם, ולא התיר לעשות זאת בחינם, אך היום, כאמור, במציאות של ימינו, מותר, גם בחינם...

12. זה לשון אור החיים (במדבר ט"ו, ל"ח): לצד זה שיש במצות ציצית ב' דברים, הלבן והתכלת, הלבן ישנו בכל זמן, והתכלת יש זמן שאינו מצוי, ונתחכם ה' ואמר לדורותם קודם זכרון התכלת, לומר שהלבן לדורותם, אבל תכלת כשאינו במצא אין חיוב בו. והגם שהתכלת אינו מעכב את הלבן ולא הלבן את התכלת, אף על פי כן, הלבן הוא במצא לדורות בלא הפסק, מה שאין כן התכלת.

13. היתה חבורה של תלמידי חכמים מובחרים שהיו מגיעים בקביעות ללמוד אצל הרב הרצוג. בהם הרב אלישיב, הרב סרנא, הרב רוזנטל ואחרים. הרב רוזנטל קיבל את השי"ס שלו מהרב הרצוג. הרב הרצוג ראה שאין לו שי"ס, ונתן לו שי"ס! (כך סיפר הרב יחיאל קונו)

14. ולפי דברי הרב גם מותר לערוך חופה וקידושין לזוגות כאלו.

- **ישראל, אף על פי שחטא, ישראל הוא.** יש סיפור על הגר"א, שבזמן קריאת התורה בשבת, עבר לדם ישראל מומר רוכב על סוס. הגר"א אמר לו, אל תחשוב שלא יענישו אותך על כך שאתה לא בא לשמוע קריאת התורה בשבת. למרות שהתנצרת, בשמים יענישו אותך על כל עבירה, על כל חילול שבת, על הרכיבה על סוס בשבת – וגם על כך שלא באת לשמוע קריאת התורה בשבת!¹⁵
- בירושלים היה **שעון גדול מיוחד**, שלפיו ידענו מה השעה. מדי יום היו מזיזים מומחים את המקל קצת, כך שהמחוג יראה על השעות המסומנות המתאימות. העולם כינו שעון זה "השעון הערבי", אך "הירושלמים" כינו שעון זה "השעון המערבי", של ארץ ישראל, שבמערבא. בשעון זה השעה הראשונה החלה אחר השקיעה. היום לא התחיל בחמש או שש בבוקר, כפי שמקובל כיום, אלא מיד אחר השקיעה, כך היה מקובל אז! [הרב מתכוון לשעון שמכונה בלוח ארץ ישראל, "שעון ארץ ישראל". שעון, שבו בכל יום ברגע שקיעת החמה, הוזזו המחוגים לשעה שתיים עשרה.]
- צריכים למעט בשמיעת **חדשות** וכד', רק לשמוע מעט בשביל לדעת על מה להתפלל.¹⁶ במס' סוכה סוף פרק שלישי כתוב: "אביו מלמדו תורה - תורה ציוה לנו משה... וקריאת שמע - שמע ישראל...". לכאורה הסדר היה צריך להיות הפוך. הדבר הראשון שכל ילד מכיר זה שמע ישראל. זה היה צריך להיות הדבר הראשון שמלמדים אותו! מדוע קודם "תורה ציוה לנו משה"? איפה קיבלתי תשובה? ברדיו!:
- כל בוקר, בימות החול, אני קם ב-6.00 ושומע את החדשות. אחר כך אני לא שומע יותר, הכל שטויות, אין משהו חשוב ברדיו, בטח לא טלוויזיה ואינטרנט. זה הורס את התורה שלנו. יש שעה - שעתיים עם תוכן שבוע בכל שידורי הרדיו. רק ב-6.00 בבוקר אני שומע, כשאומרים ברדיו קריאת שמע וחדשות (אמרו לי שגם בשבת הם אומרים שמע ישראל... ; בשכמל"ו הם לא אומרים. אולי אומרים בלחש...). כששומעים את הישמע ישראלי בבוקר, חושבים 'או, אה, איזה דברי תוכן אנחנו עומדים לשמוע היום', אבל אחר כך הכל שטויות, כי לפני שמע ישראל צריך להקדים תורה, 'תורה ציוה לנו משה', בלי תורה הישמע ישראלי לא תופס.
- אני לא קורא **עיתונים**, ברוך ה'. אנחנו לא מכניסים הביתה, לא מכניסי עיתונים. זה לא טוב, צריך לא להתבלבל, צריך לבנות את עצמנו. לא לקרוא עיתונים, אפילו חדשות ברדיו בקושי לשמוע. לא להתעסק בפוליטיקה, רק להתפלל! תשאירו את הפוליטיקה לאחרים, "אגן בדידן", אנחנו עוסקים בתורה!

15. מעין זה כתבים הראשונים שירבעם בן נבט שחטא והחטיא את ישראל יענש גם על כך שביטל עירובי תבשילין וכד'. (מובא בבאור הלכה סימן קצ"ט)

16. הרב הדר"ך אותנו כאן בהדרכה חשיבה ומשמעותית לדורנו. במציאות של ימינו, אנו מוצאים את עצמינו לא פעם מתעכנים בחדשות. האם יש ערך בכך? הערך בכך הוא - כדי שנדע על מה להתפלל. בעצם שמיעת החדשות אין שום ערך, זה מקבל ערך רק אם זה נעשה כדי לדעת על מה להתפלל, ואחר כך מתפללים על צורכי עם ישראל. ידוע איך הרב היה מתפלל על צרכי הפרט והכלל של עם ישראל. היו אנשים שהיו מגיעים אליו, והרב היה מתפלל עליהם מתוך אכפתיות אמיתית, מהלב, והגיע עד כדי בכי.

- כשישבתי שבעה על מות אימי ז"ל, אחד המנחמים [כמדומנו שהיה זה הרב מרדכי אליהו זצ"ל¹⁷] שבא לניחום אבלים, לא אמר את המילים "ולא תוסיפו לדאבה עוד". כעבור ארבע עשרה שנה, כשישבתי שבעה במות אבי ז"ל, הוא בא שוב לניחום אבלים, והפעם הוסיף לאחר "המקום ינחם אתכם..." את המילים "ולא תוסיפו לדאבה עוד", ואמר לי: כשהייתי פה בניחום על אימך, לא אמרתי נוסח זה, אך עתה אמרתיו. ומדוע? הוא ביאר: במות אחד מההורים, אני לא אומר לאבל "לא תוסיף לדאבה", כי אני מאחל לו שלא ימות ח"ו בחיי ההורה שלו שנותר בחיים, אלא יאריך ימים, עד שלסוף גם, כדרכו של עולם, ישב שבעה במות ההורה השני, ואם כן, הוא יוסיף לדאבה ביום מן הימים. רק במות ההורה השני, אני אומר לאנשים "המקום ינחם אתכם..." ולא תוסיפו לדאבה עוד." [יש לציין, שהרב הדגיש תמיד, שהתוספת של "ולא תוסיפו לדאבה עוד", אינה חלק מנוסח הניחום המקורי¹⁸].
- בסוף הי"ד החזקה** לרמב"ם, הלכות אבל היו אמורים לסיים את הי"ד החזקה". כך על פי הסידור הדברים ברמב"ם. אף על פי כן, הרמב"ם דחה את הלכות מלכים, עד אחרי הלכות אבל, וסיים את הי"ד החזקה" בהלכות מלכים, כדי לסיים בדבר טוב, לא בהלכות אבל אלא בהלכות מלכים, ענייני משיח וכו'.

17. הערת בנו של הרב, הרב יוסף רוזנטל
18. הערת בנו של הרב, הרב יוסף רוזנטל